A magyar szikipacsirta (*Calandrella brachydactyla hungarica* Horváth) hibridizációja esélyének lehetősége egy hortobágyi tojásos fészekalj alapján. Németh Márton emlékére.

Endes Mihály
endesm@freemail.hu

Abstract

A former Hungarian oologist, Márton Németh found a nest of 6 eggs of Hungarian Short-toed Lark (*Calandrella brachydactyla hungarica* Horváth) on 2nd June 1962. Measurements and coloration of all eggs in this nest corresponded to species-specific values. Although parents were clearly idenfied as Hungarian Short-toed Larks, the following characteristics of the nest found in a barren alkaline soil patch covered by *Camphorosmetum annuae* association were rather unusual: (1) the nest was unusually shallow and irregular (2) all eggs were more elongated than usual (see photos). In my previous works (ENDES 1977, 1980) I call attention only to the k-index of the Hungarian subspecies in comparison to the other ssp-s (see Tables 1 and 2) which is used for characterising egg shape. In this sense it is not to be excluded that a *ssp. hungarica* male mated with a *ssp. brachydactyla* female in common wintering grounds or stopover sites (the Hungarian subspecies migrates later). The low quality of the nest might be related to the extra digging investment of the female in the unusually hard soil (the male takes no part in digging out and lining the nest). Shape, length and width measurements of these eggs and their unusually high variance inside the same nest suggest a hybrid clutch. The collection of this clutch has blocked the continuation of further hybridisation.

Németh Márton néhai oológus kutató 1962. június 2-án a Hortobágyon (Nagyiván: Dög-halom) begyűjtötte a magyar szikipacsirta (*Calandrella brachydactyla hungarica* Horváth) egy ritkának tekinthető 6 tojásos fészekalját, amelynek minden darabja megfelelt a faj irodalmi méreteinek, színezetének és mintázatának (ENDES 1970). Ő a kotló madár faját teljes biztonsággal azonosította (sajnos az alfaját nem), a legkopárabb vaksziken (*Camphorosmetum annuae*) készült fészket azonban szokatlanul sekélynek és gondatlanul, lazán összerakottnak, s a tojásokat atípusosan hosszú-elliptikusnak, ugyanakkor méreteiket rendkívül kicsinek találta. Levelezésünkben (NÉMETH 1967-69) erre többször kitért, sőt 1969-ben az anyagot elküldte hozzám vizsgálatra, noha a reális véleményalkotás képességére később tettem szert (ENDES: 1. és 2. táblázatok 1977, 1980). Így faji hovatartozásban akkor végül is egyetértettünk: szikipacsirta.

Az azóta eltelt negyvenhárom évnyi folyamatos (!) múzeumi és terepi munka eredményeként újra elővettem a témát, azt egyúttal más aspektusokból is megközelítve. A szóban forgó fészekalj méretadatai és színes fotója birtokában – amelyekhez a gyöngyösi Mátra múzeum kutatója, Dr. Solti Béla révén jutottam (s ezúton köszönöm meg szívességét!) – összevetve saját ismeretanyagommal, a következő tények és belőlük levonható következtetésekre, továbbá feltételezésekre jutottam. Azonban már itt feltétlenül meg kell jegyezni, hogy a magyar alfaj tojásainak hossztengely értéke, és az ebből számított „k" index a többi ssp-hez viszonyítva matematikailag is szignifikánsan eltér.

Ami vizsgálati anyagom hosszúsági és szélességi mért adatait illeti, azokról kiderült, hogy a többi 7 alfajjal összehasonlítva, Németh azon megállapítása, hogy a szóban forgó tojások „rendkívül aprók" nem állja meg a helyét. Annyiban nem, hogy hossztengely-átlagméreteik a magyar alfajéinál magasabbak, ugyanakkor legnagyobb szélességük a *ssp. hungarica* átlag- és maximális méreteinek tekintetében a legnagyobb értékeket mutatják.

Talán a „megszokott” méretekre (inkább alakra) beállítódott szemnek tűntek kisebbnek a csupán karcsúbb formák, holmi optikai csalódás formájában. Azonban adott tojó esetében az egy fészekaljként lerakott tojások között, ha van is méret és/vagy alaki differencia, az általában kismértékű, illetőleg egy-egy tojásnál fordul elő (pl. legelső vagy legutolsó darab). Ugyanez vonatkozik a színre vagy mintázatra is, ami viszont még ritkább jelenség. A „mi” fészekaljunk esetében viszont mindegyik példány ugyanazt az eltérést mutatja, jóllehet egymástól eltérő mértékben, ami a „k” index szóródását is eredményezi, de minden esetben egy irányba és messze eltérően a *ssp. hungarica*-étól. Ez pedig óhatatlanul felveti a lehetőségét a szikipacsirta egy másik alfajának valamiféle szerepét!

Messzemenően figyelembe véve az egyes alfajok areáljainak földrajzi elhelyezkedését, azaz ennek révén kizárva, illetőleg feltételezve szerepüket, esetünkben egyetlen – a szomszédos – alfaj, a *ssp. brachydactyla* jöhet számításba. Legközelebbi költőhelyei ugyan több száz kilométerre (Szerbia középső és déli, valamint Románia keleti, délkeleti régiói) esnek a Hortobágytól, azonban a közös telelőterületükön való találkozás annál reálisabb elképzelés. A délkelet-európai törzsalak eddig mindössze két alkalommal került hazánkban szem elé, ám tekintettel az említett távolságokra, annak esélye, hogy egy párja, mint fészkelő jelentkezzen, kiváltképpen egy meglehetősen speciális arculatú élőhelyen, mint a hortobágyi szikes puszta, vajmi csekély. 1959-ben egy téli példányt ejtettek el, míg 2005. április 30-tól június 28-ig Újfehértó mellett egy hím próbálta a már kialakult revírek párjait zaklatni, s énekkel tojót és területet szerezni, de később már nem jelentkezett (ENDES 2005).

Magam sokkal több esélyt adok egy, az utóbbihoz hasonló lehetőségnek, amennyiben most egy *ssp. hungarica* hím egy, nagy valószínűséggel *ssp. brachydactyla* tojóval, amely az esetleges közös telelőhelyről, vagy tavaszi átvonuláskor (a magyar alfaj később vonul) tévedt közéjük és állt párba. A fészek gyenge minőségű, főként sekély volta összefüggésbe hozható a tojótól szokatlanul nagy igénybevételt követelő igen kemény talaj (a fészekgödör kikaparásában, majd bélelésében a hím nem vesz részt). Továbbá úgy nyer értelmezhetőséget a szóban forgó tojások morfológiája, annak „rendellensége”, a méretekben észlelhető „zavar” és a „szokatlan” alak. Ráadásul ezeknek a bélyegeknek a fészekalj összes tojására kiterjedő volta. Azonban minderre magyarázott adhat az ugyancsak feltételezett hibridizáció lehetősége. Az is kétségtelen, hogy a fészekalj múzeum számára történő begyűjtése megakadályozhatta az efféle folyamatok beindulását, kiterjedését. Dolgozatomat Dr. Németh Márton oológus-kutató emlékének ajánlom.

legnagyobb hosszúság	**legnagyobb szélesség**	**„k” index előbbiek hányadosa**
20,60 mm	13,50 mm	1,52
20,20 mm	14,30 mm	1,41
19,95 mm	14,10 mm	1,41
19,70 mm	13,85 mm	1,42
19,55 mm	14,10 mm	1,38
19,30 mm	13,80 mm	1,39
átlag: 19,88 mm	átlag: 13,94 mm	átlag: 1,42

1. táblázat: *Calandrella brachydactyla hungarica x brachydactyla* fészekalj tojásméretei
Table 1. Brood measurements of *Calandrella brachydactyla hungarica x brachydactyla*

	hosszúság/mm			szélesség/mm			„k” index (hosszúság és szélesség átlagának hányadosa)
Calandrella brachydactyla	min.	max.	átlag	min.	max.	átlag	
ssp. dukhunensis 40 db	20,60	23,10	21,50	14,30	15,40	14,80	1,45
ssp. longipennis 27 db	18,80	20,60	19,55	13,50	14,70	14,64	1,33
ssp. artemisiana 51 db	17,50	23,80	19,82	13,30	15,20	14,40	1,37
ssp.brachydactyla 449 db	15,70	23,80	19,86	13,40	16,10	14,79	1,34
ssp. hermonensis irodalmi	-	-	20,65	-	-	14,65	1,41
ssp. rubiginosa 279 db	18,20	22,30	19,99	13,60	15,10	14,51	1,37
ssp. hungarica 181 db	16,30	21,30	18,70	13,10	16,20	14,80	1,26

2. táblázat: *Calandrella brachydactyla* alfajok tojásméretei
Table 2. Egg measurements of *Calandrella brachydactyla subspecies*

IRODALOM

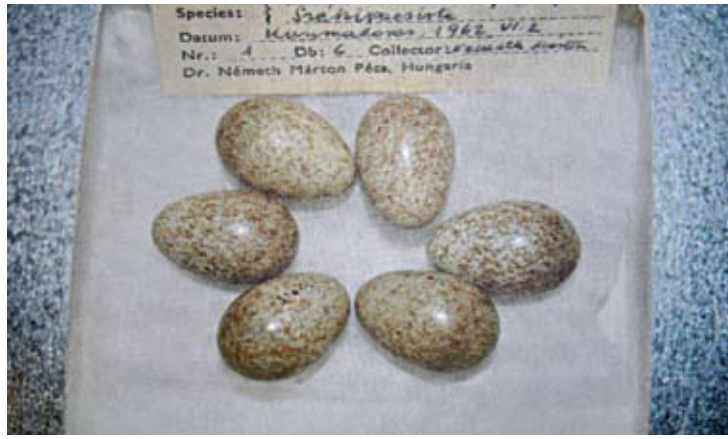
ENDES, M. 1970. Die Kurzzehenlerche. Die Neue Brehm Bücherei, 422., Ziemsen, Wittenberg, 103 pp

ENDES, M. 1977. Die Eiermasse der ungarischen Kurzzehenlerche (*Calandrella brachydactyla hungarica* Horváth). Acta Biol. Debrecina, XIV.: 213-214.

ENDES, M. 1980. A magyar szikipacsirta (*Calandrella brachydactyla hungarica* Horváth) tojásméretei. Aquila, 86.: 91-92.

ENDES, M. 2005. *Calandrella brachydactyla ssp. brachydactyla* Kálmánházán. Internet: www. birding.hu

NÉMETH, M. 1967-69. „Szikipacsirta adatok”. Kézirat, Pécs

1. fotó: A feltehetően *ssp. brachydactyla x ssp. hungarica* fészekalj (Fotó: Solti B.)
Photo 1. A possible *ssp. brachydactyla x ssp. hungarica clutch (Photo: B. Solti)*

2. fotó: *Calandrella brachydactyla hungarica* különböző tojóktól származó tojások (Fotó: Endes M.)
Photo 2. Eggs of *Calandrella brachydactyla hungarica* laid by different females (Photo: M. Endes)

3. fotó: *Calandrella brachydactyla hungarica* fészekalj, Horváth L. gyűjtése (Fotó: Füzi I.)
Photo 3. Clutch of *Calandrella brachydactyla hungarica,* collected by L. Horváth (Photo: I. Füzi)